

նես. «անձին ևեթ խորիցէ զգորութիւնն» բառերով (էջ 10) և ուրիշ տեղ մը դարձեալ՝ «զի՞ խորինդ զիս քեզը»՝ «զի՞ խորինդ զիս քեզի» փոխուած (էջ 280). հին «հեշմակապատը»՝ «հեշմակապաշտ» եղած, թէև բառերու ՅԱՆԿԻՆ մէջ նոյն մնացած. ուրիշ տեղ մըն ալ (էջ 285) հինին «զի առանց արթերն ասէ որ էն»ը «զի առանց արթերն ասէ որ է նոյ» փոխանակուած, եայնս։ Այս սակաւաթիւ սրբագրութիւնները սակայն՝ ինքնին պիտի կրնային խորհիլ տալ՝ թէ հրատարակիչը գէթ մասամբ ինչ ինչ բանաւոր ճշգրտման որդեգրած է, զանց ընելով ուրիշ կարգ մը կարեւոր փոփոխութիւններ։ Հրատարակիչին այս տատամսոտ ընթացքը կամ պահպանողականութեան ոգին առեղծուած մը պիտի մնար մեզի համար, եթէ երկու տարի վերջը՝ Հ. Փէշիկեան Բագմալիկի մէջ (1928, Թիւ 10, 11-12, 1928, Թիւ 3, 4, 7-8, 9) չնկարկայանար, և Եղնիկեան Զեռագիրներու մասին լրակատար ծանօթութեամբ խօսելու առին՝ չարգարացնէր նաև իր հետեւած ուղղութիւնը Եղնիկի նոր տպագրութեան առթիւ։

Մեր նպատակէն դուրս է նկատի ունենալ այդ յօդուածաշարքի բանասիրական կարեւորութիւնը, որ ծանօթ երկու ձեռագիրներու վրայ երրորդ մը ևս աւելցնելուն մէջ կը կայանայ. բայց որովհետեւ ձեռքէ ձեռք անցած և սրբագրուած այդ ընդօրինակութիւնները զիրար լրացնելու գերին մէջ մեծ առաւելութիւն մը չունին, և բնագրական վերականգնումին համար հազիւ թէ մանր մունր նպաստներ կ'ընձեռեն մտրոջ զործին մէջ, չենք վարանիր ըսելու՝ թէ երեքն ալ զիրար կ'արժեն զբախտաբար։ Եթէ զըջագրական միեւնոյն ազաւագումներով բժկանաւորուած Եղնիկեան նոր օրինակներու թիւը պատահաբար աւելնար, արդիւնքը դարձեալ պիտի մընար կեղտկարծ. վասնզի յայտնի սխալներու տնկիտակից վկաներ առեան կոչելով ինչ շահ կրնար ակնկալել բանասիրութիւնը, որուն իրաւունքն է անշուշտ արձակել վերջին վճիռը, լեզուի և իմաստի գրական ու տրամաբանական կանոններու համաձայն։ Բանաւոր է անշուշտ՝ յանգուզն ուղղագրութիւններու լայն ասպարէզ չտալ, երբ մանաւանդ հին հայ հեղինակի

մը կամ թարգմանչի մը զործին մէջ առանցիկ գտնուին, որոնք կրնան մեզի անձանօթ բառեր ըլլալ. բայց մարդկային անուշագորութեան հետեւանքով ցցուած խաչերը ա՛յնքան բաղմամբիւ են լաւագոյն կարծուած զըջագրի մէջ անգամ՝ որ չափազանց կը գտնենք անոնց բնաւ չղարկու երկիւղածութիւնը, սա առարկութեամբ՝ թէ «Զեռագիրներ համարձակութիւն չեն տար այդ մասին»։

Հ. Փէշիկեան՝ որ Եղնիկի բնագրին վրայ մինչև իսկ պարզ յօդի մը վերաբերմամբ առաջարկուած սրբագրութիւններուն կը հետեւի քայլ առ քայլ, դժուարահաճ կ'երևի փոփոխումներ մուծելու, և բացի քանի մը ուղղումներէ, զորս վերև նշանակեցինք, կը թողու որ անճիշդ նկատուած բացատրութիւններ մնան ա՛յնպէս ինչպէս որ են Վենետիկեան առաջին տպագրութեան մէջ։ Պիտի չսպասէինք հարկաւ՝ որ ամէն կարծիք անպայման արձագանգ գտնէր իր մօտ, և սակայն լուս կ'ըլլար գէթ հաւանականագոյն սրբագրութիւնները նշանակել, զոր օրինակ բնագրին անձնիւր էջերուն տակ։

Այժմ անցնինք մեր սոյն յօդուածով՝ Եղնիկի մէջ ցարդ մատնանշուած սխալներուն տեսակ մը համագրութիւնն ընելու ի պէտս անոնց՝ որոնք կը հետաքրքրուին աչքի առջև ունենալ այդ ամէնը։ Կ'օգտուինք Հ. Փէշիկեանի յօդուածաշարքէն զոր կը յանձնարարենք ընթերցողին՝ աչքի առջև ունենալ՝ շեշտելու համար մեքայնեայ բանասէրներու կարեւորագոյն ճշգրտմանը, մեր տեսածներն ալ աւելցնելով բնագրական ինչ ինչ ուղղումներու մասին։

Եջերը կը նշանակենք Վենետիկեան նախկին (1826) տպագրութեան համաձայն։

Էջ 6. «Մբարբն որ զրբօք շողայցնեն»։ Հիւր մբարբ և մբարբ բառերուն արմատական նոյն նշանակութիւնը կուտայ, ինչպէս կը յիշեցնէ Հ. Փէշիկեան։ Բայց մեզի ստուգաբանական խաղ մը կը թուի այդ նոյնացումը. վասնզի «մթերքօք իր որոշ իմաստովը չենք կարծեր որ մտք արմատին հետ աղերս մը ունենայ. ինչպէս և մբարբ (մէլէլէլ քէլէլ, քէլէլէլ) բայը, որ հաւանաբար «մի թեր»ին կը պարտի իր ծագումը. «Աստուած ընտրեաց զբարին ի մի քեր»։ — մի

քերն (ո՛չ քերին) յանոյշս (զնիցի)։ (Եզ-
նիկ, էջ 27 և 214)(*)։ Եթէ մերիքը հա-
պարտ է զնախնային, ի՞նչպէս
հնար կ'ըլլար հաշտեցնել «մերիք մեղաց»ը
(Իմաստ. Ի 20), «մերիք սրբութեանց»ի
հետ (Ա. Մն. ԻԸ 12)։ Ընդհակառակը մութ
արմատէն կ'ածանցի միայն ածականը՝ (ո-
րուն յոգնակի ձեռով գործածութիւնը կոս-
կածելի է ինքնին) և միայն ինքնին գոյական-
նը, և այլն։ Կը սիրենք իրաւունք տալ Հ.
Պաղիկեանի, որ վենետիկի վանքին Գ.
Ճառքաթիւն մէջ կը բերէ Եզնիկի նոյն
խնդրական տողերն յիշեցնող խօսք մը.
«Եթէ ոչ նախ զրիժ և գրեթէ աշացն մաք-
րիցեն, ոչ կարեն զհառազայն տրեղա-
կանն նկատել»։ Միևնոյնը կը կարգանք
նաե մեր վանքի հին և ընդարձակ ձա-
ռքնաթիւն մէջ (Ա. Հատոր Բ) «որ զաման
հառազայնից արեղականն կամին տեսա-
նել՝ եթէ ոչ նախ զրիժ և գրեթէ աշացն
մաքրիցեն, ոչ կարեն», և այլն։ Եթէ միայն
փոխանակուի մերիքով, մութ թանկութեան
«զո-
ղալ»ուն յայտնի հակասութիւնն ալ վերջ
կը գտնէ ինքնին։ Եզնիկ ըսել կ'ուզէ.
աչքը պղտորող աղիքն ու քիմի մթերքը՝
որ բերեցուն (այսինքն նայուածքին) շուրջ
կը փափփին, արեղեւ չեն ըլլար լոյսին
նայելու՝ եթէ մաքրուին։ Ի դէպ է յիշել
Պաղատան Կարկեղանցիին խաղին (Ա. Հան-
դէս, Տեսիլ Բ) սա տողերը ֆրանսերէն
թարգմանութեամբ. «Mes yeux, qui étaient
pleins d'ordure (կամ d'une humeur visqueuse)
ce matin, comme ils sont clairs maintenant!
— Mais tu as encore un peu d'ordure dans
l'oeil (in medio oculo = զրոք) — Prête-moi
le secours de ta main».

Էջ 7. «Ի չգոյէ և ի գոյէ»։ Արարչու-
թեան գործը՝ որ ի չգոյէ կ'սկզբնաւորի, կը
շարունակուի նաե ի գոյէ։ Եթէ ճիշդ է այս
փարզապետութիւնը, հարկ չենք տեսներ
սխալ համարիլ ի գոյէ բառը։ Զմ. Տպա-
գրութեան «Եկին ի չգոյէ ի գոյ» բացա-
ւորութիւնը ուղիղ կը գտնէ, և Բագրա-
տունին կը վերագրէ անուշադրութեան
վրիպակ մը։ Դիտել կուտանք որ՝ «Ի լի-
նել (ն գիրն աւելորդ է) և ի գոյանալ եկին

ի չգոյէ ի գոյ» խօսքին մէջ՝ վերջին բառը
ինքնին նոյնաբանութիւն (tautologie) մըն
է «Ի լինել և ի գոյանալ եկին» բառերէն
յետոյ։ Մեզ կը թուի թէ «ի գոյեան սխալ
մը չէ ըստ իմաստին, ինչպէս ուղեցիւնք
հասկնալ, և ջնջելին է «ի գոյ» բառը»(*):

Էջ 9. «Արանցի Մոգուց»ի առաջին բա-
ռը Արեւաց կարգաւոր առաջարկութիւնը ըն-
դունելի կը նկատէ Հ. Փէշիկեան, բայց չէ
համարձակած սրբագրել։ Կ'արժէ յիշել որ
Փառաստոսի մէջ ալ (էջ 202) նոյն սխալը կը
տեսնուի. «մինչև անմի գործն Արանց(1)
առնէին»։ Եւ յետոյ՝ ինչպէս յայտնի է,
Եզնիկ իր գործին յատակագիծը կը զնէ
մեր առջև, յիշելով քով քովի յոյն հեթա-
նոսները, Պարսիկները կամ Մոգերը, և
Հերձուածողները (Մարկիոն) և այլն։ Գա-
լով Mariès-ի յաւելուածական տողերուն՝
տրամաբանօրէն շատ ուղիղ են, և անհրա-
ժեշտ է ցատկուած տողեր մը ենթագրել,
խօսքին իմաստը լրացնելու համար։

Էջ 13. «զգայականացն անշնչից» բա-
ցատրութիւնը, զոր Mariès հակասական նը-
կատած և փորձուած է սրբագրել աւելի
անհասկնալի տողերով, կը հովանաւորուի
Հ. Փէշիկեանէ, ըստ որում զգայական բա-
ռը զգալի ալ կը նշանակէ։ Բայց նախ կ'ար-
ժէ դիտել տալ որ հրեշտակներէն կամ
մարդկային հոգիներէն անմիջապէս յետոյ
անշնչի իրերու յիշատակութիւնը շատ բը-
նական չենք ինքնին. երկրորդ՝ զգայա-
կան բառին զգալի կամ շոշափելի նշանա-
կութեամբ կիրարկուած ընտանի և սովոր-
ական չենք նկատել Գառական մատե-
նագրութեան համար. երրորդ՝ Արշարու-
նիէն մէջ բերուած վիպութեան մը հա-
մաձայն՝ զոր ՀԲ ունի «անշունչ» բառին
տակ, կը կարգանք «զգայականացն և ան-
շնչից», ուր որոշապէս կը զատուի «զգայա-
կան» արարածները «անշունչ» արարած-
ներէն։ Չենք հասկնար սակայն՝ թէ ինչո՞ւ
ՀԲը Եզնիկի «զգայականացն անշնչից»ին հետ
անխառնաբար կը յիշէ Արշարունիի այդ
խօսքը, առանց ռեւէ անդրադարձումի։
Անգամ մըն ալ մտադրութիւն զարնելով

(*) Հմտ. մեռ = մի ևս = միւս. կարելի է
մասն բառն ալ սղեալ ձեռն համարիլ «մի ասին»
բառին։

(1) Ըստ Նննդոց, զոր օր. երկրորդ նախ իբր
յոյնէ կը գոյանայ, և յետոյ իբրեւ զոյ կ'արտա-
դրէ ամէն ինչ որ ի նմանէ է (հմտ. Եզնիկի տա-
ղերը տեղւոյն վրայ)։

եղնիկեան տողերուն վրայ... «Ե պահէ կենդանի զբանաւորսն աներեւոյթսն և ոչ նախանձի: զհրեշտակաց ասեմ և զհոգեաց մարդկան, և զգայականացն անշնչից յիւրաքանչիւր կայանի», կը տեսնենք շարադրութեան անշնչայտնի թերութիւն մը, և կ'ենթադրենք թէ բայ մը կը պակսի [և խնամ չանի] զգայականացն եւ անշնչից յիւրաքանչիւր կայանի»:

Էջ 17. «Նուաճէր» բայի բէն աւելորդ է անշուշտ: Հարկ չի կայ՝ Աստուծոյ գործը ժամանակաւոր ցոյց տալու աղճատ ձեռագիրներու վտանգելով:

Կասկած չի վերցնել՝ թայց նախադրութեան բացառական խնդիր տալու կանոնը: Հ. Փէշիկեան կրնար ուղղել. «Յայսց կոտայ»:

— Միւսնոյն էջին վրայ, «յոչինչ դառնալ և դարձուցանել չէ պաշտօն գիւր բընակիչսն» խօսքին մէջ աւելի ուղիղ կը նշկատենք պաշտանաւ կարգաւ, սանմանում խմատով, ինչպէս են 27 և 41 էջերուն վրայ գործածուած պաշտանաւները. «ուստի դարուեստն յոչնչէ ի մարդիկ պաշտանաւ հարկ է ասել»։ «քանզի չէր հմուտ այլ իմիք, բայց այնմ եւթ՝ յոր պաշտանաւն էր»:

Էջ 23. Հ. Փէշիկեան «յամենայն ի հիւզն լինել» խօսքն ուղղած է «յամենայն ի հիւզն լինել», նոյնին հարցական ձեւին համաձայն՝ որ է «յամենայն ի հիւզն լինել»։ Բայց նոյն էջին վրայ «Ե եթէ ի մասն ինչ միայն ի նման» խօսքը՝ որ բայը կը պակսի՝ թողուած է անփոփոխ: Ըստ մեզ՝ հարկ է ուղղել, և կարգաւ «Եթէ ի մաս[ի]ն ինչ միայն ի նման», ինչպէս ետեւէն եկող «Եթէ ոչ ի նմա և ոչ ի մասին ինչ նոր» խօսքն ինքնին կը թեւադրէ այդ սրբադրութիւնը:

Էջ 26. «Ե ոչ միայն արգս և դարգս»: Նոր տպագրութեան մէջ եւ չաղկապը անուշադրութեամբ դուրս մնացած է: Նոյն էջին վրայ՝ «զարուեստն կարէ ցուցանել» տեղ՝ թերեւ անտեղի չըլլայ կարգաւ կացուցանել (= յանդիման): Հ. Փէշիկեան, «Ե ոչ արգասիս նիւք»ը փոխած է նիւքոյի: Կարեւոր է այս ուղղումը, բայց ուղղագրոյն ևս է կարգաւ «Ե զարգասիս նիւթոյ», և ո՛չ ի բրեւ գրչագրական սխալ մը քննել: Հիմնաւոր ուղղութեան կը կարօտի այս խօսքը որ խառնակ է, և արուած բացա-

արութիւնը հակառակորդ կողմին կրնայ վերագրուիլ (բղղա. էջ 30):

Էջ 31. «բարի արարումս» ուղղելի է արարածս, ինչպէս նոյն տպագրութեան վերջը կ'ըսուի «բարեօք արարածոցն»:

— Նոյն էջին վրայ «գոր ասեն»ը պէտք է կարգաւ «գի ասեն»:

Էջ 32. «անհնարին է ասել», կարգաւ անհնար:

Էջ 33. «ապա չգոյր ժամանակ՝ յորում չէր անարար»: Հ. Փէշիկեան իրաւամբ քննած է այդ չ բացասականը, թէ և Զեռաղիւնները չեն թոյլատրեր այդ յապաւումը:

Էջ 36. «ի պատիմս մնանին», պէտք է ուղղել՝ մնանին: (Հմմտ. էջ 84) «յայնպիսի տանջանս մնանիցի»:

Էջ 40. Համակերթս թէ համակերպս. — երկրորդը աւելի բանաւոր կը համարինք: — վասն որոյ գովեսք. — պէտք է տրամաբանօրէն աւելցնել՝ ո՛չ մակրայր:

Էջ 43. «Այլ այն եւթ առաջի կայր, կամ անալ Աստուծոյ կամ չանալ, և զնոյն եւթ պատճառ չարին խմանալ»: Հոս երկրորդ նախադասութեան նոյնով անալ ու չանալը միանգամայն կը շփոթուին իրարու հետ: Ո՞ր սրբագրեր է արդեօք իդմիրեան տպագրութեան չափ ուղիղ ստաղերը. և զնոյն չանալն եւթ պատճառ չարին և խմանալ» (էջ 37):

Էջ 45. «Եթէ զնոսա ինչ հանեալ էր» — «Եթէ զնա նոյնպէս որպէս եղեն պահեաց» խօսքերուն մէջ նա զերանուէր չէ դրուած իրմէ առաջ բառի մը տեղ՝ որ պէտք էր ըլլալ թանարկու կամ սասանայ: Կ'սպասուէր «նախանձու թանարկուին եմուտ մահ յաշխարհ» Սողոմոնեան առածը, զոր ետքը (էջ 75) յիշած է եղնիկ: Նոյն էջին վրայ՝ «քանզի ոչ թէ — յորժամ իցեն ուրուք երկու ծառայք... մի՛քե» խօսքերուն կապակցութիւնը ուղիղ չէ: Լաւ է կարգաւ «Բանդի ո՛չ եթէ, յորժամ... պատճառ չարեաց զտէրն պարտ իցէ խմանալ»: Ընդմիջօրկուած բառ մը կ'երեւի մի՛քեն: Հ. Փէշիկեան «պտէրն» ի վրայ պարզիկ մը դնելով՝ ամբողջ խօսքին թախտաբխը չէ նկատի առած:

Էջ 48. «Ի թեթու մատուցեալ»ը՝ իբրեւ ոճ՝ կը մնայ կասկածելի: Եթէ ուղղուի սրբագրել և հասկնալի բառով մը փոխանակել «թեթուք»ը, մենք պիտի համարձա-

կէինք կարգաւ սապէս. «այլ կարծեօք և քերես մատուցեալ», և այլն: Պէտք է ըսել թէ և չազկապին իի փոխուելը գրչագիրներու մէջ սովորական երևոյթ մըն է, և ատով միայն կրնայ մեկնուել «ի քերես»ը եթէ իրօք սխալ մըն է:

Էջ 49. Վասն ընդ անագորոյն թշնամութիւն ընդ մարդոյն ունելոյ. — ջնջելի է առաջին ընդը:

Էջ 58. մրցել... մարտնչիցի! հայերէն չէ: Պէտք է կարգաւ մարտնչիցի:

Էջ 65-66. «Ըստ իւրաքանչիւր մի ըստ միովէ»: Թերեւս աւելորդ չըլլայ՝ ըստ իմաստին՝ աւելցնել և կարգաւ «ըստ իւրաքանչիւր պիտոյից կամ դարմանոց» և այլն:

Էջ 65. «գեղնեղի լինի» ընտրելի է Իգմիրեան Ձեռագրին «գեղ լինի» ձևը:

Էջ 68. «յետ յանցանելոյ պատուիրանաւ». աւելորդ է չ նախամասնիկ նախդիրին գործածութիւնը. — անսովոր պիտի ըլլա՞ր ըսել տալ եղնիկի «գլխատուոյ պատուիրանաւ յանցանել» փոխանակ «գլխատուոյ պատուիրանաւն անց» (էջ 71):

Էջ 69. «կախալիս ուսուցանէ». — համեմատելով քիչ յետոյ՝ հսպիս և ընչապրտուս ուսուցանէ (ո՛չ ուսուցանեն) խօսքին հետ, անտեղի չենք համարիր բառը կարգաւ կախալ ինչ ուսուցանէ, նկատի ունենալով մանաւանդ՝ որ քոթիւն եզակի ենթակային չի կրնար պատկանիլ յոգնակի ստորագրի մը: Նոյն էջին վրայ՝ «քարբս իգակերպ», զոր Հ. Նահապետեան կ'առաջարկէ կարգաւ իմակերպ, ընդունելութիւն չէ գտած Հ. Փէշիկեանի կողմէ, և գիտել կը տրուի թէ Ձեռագրիները այդ փոփոխութիւնը չեն թոյլատրեր: — «Քարբ»ը βασιλεὺς կոչուած օձն է (Ազմ. Ղ. 13. Ես. ԺԹ 5 երկիցս), բայց եզնիկի համար յունական քառիպոսը թերեւս այնքան ծանօթ չէր որքան ֆարբ (հմտ. էջ 107):

Էջ 69-70. «յնասակարութեան» պէտք է կարգաւ «վասն յնասակարութեան», ինչպէս ունի Իգմիրեան Տպագրութիւնը (էջ ...):

Էջ 86. «Եւ այն յԱստուծոյ արժանիցն յիրաւի լինի»: Անիմաստ է այս խօսքը. պէտք է կարգաւ, «Եւ այս յԱստուծոյ՝ անարժանիցն յիրաւի լինի», ինչպէս բացատրողական բառերէն ալ կ'երևի:

Էջ 86-87. Ուղղութեան կը կարօտի

«Եւ արդ քան անդէն կապել կախարդացն զգեն... Լաւ էր թէ յայտնէր... օգնականութիւն գտանէր բուժելոյ ի չարէն».

Էջ 88. «նա և մինչդեռ ճանցիլն իսկ ունակ ի գեղ...» պարբերութեան մէջ զբրուած նմա եզակի գերանունը և սասակեր եզակի չէղոք բայը յոգնակի պէտք էին զրուիլ:

Նոյն էջին վրայ. Ձի ոյր իւր ինչ (ոք) է, յիւրն չտայ և խնայէ. և որ ո՛չ է իւր, և այլն. վերջին որը պէտք է կարգաւ ոյր...

Էջ 90. որոց նշանացն նշխար? Թէ նըշմար:

Էջ 92. «Ասորնեայք» բառը՝ որ Ձեռագիրներու մէջ «Ասորնեայք» պէտք է ըլլայ, ինչպէս Իգմիրեան տպագրութեան վերադրեալներէն ալ կ'երևի արդէն, Հ. Փէշիկեան նոյն պահած է իր նոր տպագրութեան մէջ (էջ 142), և Յանկին մէջ ալ: Այնուամենայնիւ կը գրէ իր Յօդուածներուն մէջ՝ թէ «Յեցած Աճառեան Ձեռագրի և իր տուած փաստերուն՝ վերջին տպագրութեան մէջ՝ մենք ալ ստորնկայք փոխեցինք»: Ձենք գիտեր թէ 1926 ի Գ. տպագրութիւնը՝ որուն քանի մը օրինակները մեր մօտ կը գտնուին, Ե՛րբ ունեցած է Դ. տպագրութիւն մըն ալ ուր փոխուած ըլլայ նոյն բառը: Յայտնի է որ Հ. Փէշիկեան գործին տպագրութենէ շատ վերջը անդրադարձած է բառին ստույգ ձևին, ինչպէս ինքն ալ կը գրէ իր յօդուածներէն մէկուն սկիզբը (Բազմալիպ, 1929 Մարտ, Թիւ 3): Իգմիրեան տպագրութեան ակնարկելով այդ առթիւ, միայն 14 վրիպակներ:

Էջ 98. «անուանք զբանգսանաց». — Իգմիրեան տպագրութեան «ի բանաստեղծիցն գտեալք»ը, եթէ մեկնութիւն մը նկատուի «բանգտանք» ի համար, իմաստէն չի հեռանար: Մենք հաւանական կը համարինք կարգաւ. «անուանք բանագիտաց» կամ «բանագիտից» (*): Ոսկերերան կը գրէ. «Ասեն զիմաստնոցն թէ բանագեթ են (յոյն. ποταμοί, բանաստեղծի), և որպէս կամին առասպելս կարեալեն» (Մեկն. Թղթ. Ա. 804):

(*) Ոչ ՀԲ և ոչ Աճառը չունին բանագէ բառը բանաստեղծ նշանակութեամբ, և ոչ ալ բանգսան բառը՝ զոյգութիւն ունի իրենց մօտ: Գէտ կամ զիս արմատներուն զանազան օձանցումը կը տեսնենք ինչ ինչ բառերու մէջ. սագիտ = սագսան:

«Առ երես արարած իցի» խօսքը անփոփոխ պահպանելը, և Ձեռագիրներու յենլով՝ նորայրի ուղղագրութիւնը չընդունող բանասէրներուն կը մնայ, զոհացուցիչ թարգմանութիւնը տալ այդ տողերուն:

Էջ 99. «Զի մարմնաւորի չէ հնար՝ թէ ի ջուրս կեցցէ (կեցէ)»: Արագբութեան կարօտ է այս մարմնաւորը, որ ջուրին մէջ պիտի չկրնայ ապրիլ. ձուկերը մարմնաւոր չեն ուրեմն: Բայց թերեւ անուշադրութենէ մը մօտ գտած ըլլայ վաղուց՝ հարկ է փոխանակել ցաւնախնայնի բառով, ինչպէս կը պահանջէ խօսքին կարգը:

Էջ 103. «Ի դուր է կա՛լ կա՛լ տակ ի կալս և ոչ Ա՛ռ տա: — Զ. Փէշիկեան կ'ըսէ թէ «այս հետաքրքրական և մթին ընթերցուածք քննութեան և մեկնութեան չէ արժանացած բանասէրներէն», և կը փորձէ մեկնել ու հաւանական իմաստ մը դուրս հանել անկէ: Այլիւն փորձ մը ըրած է այդ մասին, (Հիմն Հաւաստ, էջ 171): Մեր կարծիքն ալ յայտնած ենք ժամանակին (ՏԽՍ Մասիս 1900 թիւ 24) սա տեսութեամբ թէ զեւրը խաբելու բառախաղ մըն էր կալ գոյականին և կա՛լ (բռնէ) բառերուն միջև, իբր թէ ա՛ռ ա՛ռ բայի յայտնի նշանակութենէն դուրս կրնային օգտուիլ զեւրը: Զ. Փէշիկեանի տուած բացատրութիւնը զուարճալի կը թուի մեզի, «վիշապը ըրունի», ձեռքին ա՛ռ, լրացուցիչ յաւելուածով: Զ. Գ. Գալմաթեան ալ՝ նոյն այդ բառերը «վիշապներուն բերանը տալն աւելի տրամաբանական» կը նկատէր (Մասիս 1900 թիւ 26 էջ 404 բ):

Էջ 104. «ԶԱղեքսանդրէ խորէին դեմ» — վերջին բառը մենք հաւանական կը դանենք կարգալ դիւրի. վասնզի զեւրուն զորքը չէր անշուշտ, եղիպսական հնարողութեամբ կամ կախարհամբ, ինչպէս կը գրէ Եզնիկ, չիլի մէջ գնել ուէ մէկը: Պէտք է համեմատել Սողոմոնի սա խօսքն ալ. «Ի դիւրական արուեստի խորէութիւնս անկանէին» (Իմաստ. Ժէ 7):

Էջ 108. «Յայլս արարածոցն ընդէր մաղրի գերկրպագութիւն հեթանոսութեան» խօսքին մէջ բոլորովին անսովոր կը հնչէ մաղրել բայը իր ծանօթ նշանակութեամբը: Կարելի է կարծել որ յոյն բնագրի մը παρακαλέω բայը Եզնիկի կողմէ անուշադրութեամբ թարգմանուած ըլլայ այդպէս, փո-

խանակ կոչել, հրախել կամ յորդորել թարգմանելու: Նման օրինակ սխալ մը սպրդած է արդէն Գործք Առաքելոցի մէջ ալ (ԻԸ 20), ուր «աղայցիի զձեզ՝ տեսանել և խօսել»ը պէտք էր թարգմանել՝ «կոչելի կամ հրախելի զձեզ», և այլն:

Էջ 111. «խառափ» բառը, իբրեւ ἀπαξ մը, կը մնայ կասկածելի: Զ. Փէշիկեան չէ ուզած անդրադառնալ բնաւ խոռափին վրայ՝ ինչպէս ունի Իզմիրեան տպագրութիւնը:

Հոս փակադիմ մը բանանք. Զ. Փէշիկեանի յաճախակի ըրած ակնարկութիւններէն յայտնի կ'երևի՝ որ նախնի հրատարակութիւնը՝ կամայական սրբագրութիւններ կրած ըլլայ: Մենք այդ կարծիքէն չենք. քանի որ իբրեւ գործին հրատարակչը Ձեռագրին «գրչախաղութիւններ» միայն յապաւած է, և ո՛չ թէ այս կամ այն բառերը ըստ կամս փոխած. իսկ գլխաւոր գոյականը բաժանուած բնագրին վրաս մը չէ բերած ինքնին: Եւ յետոյ, ո՞վ տեսեր ու բաղդատեր է Իզմիրեան բուն Ձեռագիրը՝ իր Տպագրին հետ, նախնի սրբագրութիւնները մի առ մի դուրս բերելու համար:

Էջ 113. «յարգանդի մօր իւրեանց» — պէտք է կարգալ հօր: Հմտ. «Զրուան հայր մեր. — Զայն լուեալ Արհմին՝ ծակեաց գորովայնն և ել եկաց առաջի հօրն (էջ 114). «զբարեայ և զչարի ի միջի հօրն» զմոռնոյն համբաւէ (էջ 122). և եղիլէ կը գրէ «Արհմն ու Որմիզդ ի հօրն ծնուն և ոչ ի մօրէ»:

Էջ 117. յանդիմանեալ յաղջկանց խըտղեալոյ (նոյն բառը էջ 179). դիտողութիւն մը

Էջ 120. «պատճառ» բառը «պատշաճ» կարգալ աւելի բանաւոր է, ինչպէս ուրիշներ զիտած են արդէն:

Էջ 121. զսահմանօք եզեւթ. չէ սըրբագրուած:

Էջ 125. «զեմեղել» թողուած է անփոփոխ. զեմեղել իմաստ չունի:

— Նոյն էջին վրայ «զիւրան... զընդալ» ուղղելի է «չիւրան» (հմտ. էջ 88):

Էջ 127. «ղար հայիլ»ը զոր ընդունած է Զ. Փէշիկեան և յետոյ կ'ուզէ զար հայելի փոխել, արդէն իսկ 1826 տպագրութեան մէջ կ'երևի. այսպէս կարգացած են նաև՝ Փարիզի և Պոլսի տպագրութիւններն ալ: Զէր արժեք ևս դառնալ, և վէճի նիւթ ընել վերստին:

Էջ 129. Ինչո՞ւ քնդհանուր ուղղադրութեան համաձայն չգրուի, որդոյն, որդւով երկու անդամներով (և այլ ուր ևս) և գրուի որդոյն, և այլն: Աւելորդ է ըսել՝ թէ յայտնի սխալ մըն է գրչութեան ա՛յս ու ասոր նմանները:

Էջ 130. «Քան Ձրուանայ որդի արարիչ տայր, որ ի վերն քան զՁրուանն էր՝ ինկն խկ խրովի չկարէ՞ր...» պէտք է սրբազրել. կամ քե (ըստ Իգմիրեան Ձեռագրին) «Քանզի Ձրուանայ՝ որդի արարիչ տայր որ ի վեր քան զՁրուանն էր, ինքն խկ խրովի չկարէ՞ր», և այլն. և թարգմանել այսպէս. կամ թէ՛ որովհետեւ Ձրուանէն վեր գտնուող էակ մը որ Ձրուանին արարիչ որդի մը կուտար, ինքն իրմով չէ՞ր կրնար:

Էջ 132. Քանզի բարին և չար ի միում անկանկ(!) ոչ մարթէին. — Իգմիրեան Ձեռագիրն ունի «ի միում չեղի»: Թէեւ քիչ մը անսովոր՝ բայց կարելի է համեմատել նոյն խկ եզնիկի «ի միում զիւղին հետ: Գալով անկանկին՝ կը մնայ կասկածելի. կ'առաջարկենք կարգաւ սղանկ, որ յարմար բառն է:

— Նոյն էջին վրայ՝ Նորայրի զոյխարի սրբազրութիւնը յիշելու առթիւ՝ Հ. Փէշիկեան կը դնէ դարձեալ զոյխարէ, որ անշուշտ տպագրական սխալ մըն է: Իգմիրեան Ձ. ունի արդէն զոյխարաց:

Էջ 133-134. Ձէ մարթ գհուր և զջուր ի մի վայր առնել: Ճիշդ բացատրութիւն մը չերևիր, թէրեւս պէտք ըլլայ կարգաւ՝ «ուռնել»:

— Նոյն էջին վրայ. «Ընդէ՞ր ոչ յաղթեաց յաշտածին ծնունդն, և եղև արդել յերկուական ծննդեանն» խօսքին երկգլխի իմաստը պէտք է բառնալ, որուն մանաւանդ կ'օգնէ և շողկապէն առաջ գրուած ստորակէտը: Թարգմանենք. Ինչո՞ւ չկըրցաւ յաղթել յաշտածին ծնունդը, ու արդելք եղաւ տարակուսական ծնունդին: Բայց ա՛յս ճիշդ չէ անշուշտ. եզնիկ կ'ուղէր ըսել. ու արգելք չեղաւ... կամ պէտք է ստորակէտը վերցնել (ինչպէս է Իգմիրեան տպագրութիւնը) և կամ ոչ բայը կըրկնել եղև բային վրայ:

— Նոյն էջին վրայ՝ «իջեալ միմեանց»ը կարգա՛ զիջեալ (հմտ. իջցուք, զիջցուք, էջ 148, 149):

Էջ 135. «անհաշտ թշնամութիւնն պարտ էր ուռնել».— այլ և թագաւորութիւնն ևս ետ նմա (էջ 124). այս աւելորդ և անբերական ներք պահուած են Հ. Փէշիկեանի տպագրութեան մէջ:

— Նոյն էջին վրայ «սերմանարկու»ն կարգա՛ «սերմարկու», հմտ. «սերմնեղալ»: Այսպէս ունի Նալեան տպագրութիւնը:

Էջ 143. Երեմասեանն յարութիւն. Հ. Փէշիկեան հաւանական չի գտներ Հ. Նահապետեանի երեմասեանն սրբազրութիւնը: — Առաջարկն ու հերքումն ալ հաւասարապէս զոհացուցիչ չեն թուիր: Ուրիշ կերպով՝ չէ՞ կարելի երեմասեանն կարգաւ այդ բառը, և հասկնալ՝ բռնական, ցառնական և ցանկական մասերով ձեացուած յարութիւն մը որ, ի հարկէ շատ նիւթական ըլլալով պիտի նկատուէր չարութիւն: Մարդկեղէն շունչը, տեսակ մը հոգեփոխական զազափարով, որ Պղատոնով ալ զարգացած էր Մասանեան մազդէական վարդապետութեան մէջ, մարմիններու յարութեան կուտար այդ հանգամանքը:

— Նոյն էջին վրայ միակգաւ բառը պէտք է կարգաւ միակգաւայն:

Էջ 146. «զորս պարտ էր Որմըզդի բարիք արարածոցն... սատակել», և այլն: Ի դէպ է կը կարծենք աւելցնել արալի բառը. «Որմըզդի բարիք արարածոցն արարչի՛ սատակել», և այլն:

Էջ 149. Աճառեանի սրբազրութիւնը յաջող չերևիր. «իմէ մի»՝ քան մը նշանակութեամբ զասական լեզուին օտար է բոլորովին:

Էջ 154. «առ Աղաւստի» իմաստ չունի. կը թուի թէ ամի կրկնագրութիւնը (dillographie) պատճառ եղած ըլլայ անուան հոլովումը փոխելու՝ սրբազրողի մը կողմէ:

Էջ 155. Իգմիրեան Ձ. ի սկզբումը շատ աւելի տեղն է քան առեղծուածային երեւակը, որ բան մը ըսել չէ:

Էջ 156-7. «անուանս» բառը մենք շատ կանուխ «անասունս»ի փոխած ենք: Նոյն բառը հակառակէն ալ Բարսեղի մէջ (էջ 162) անասունք եղած է փոխանակ «անուանք» ի: Մարիէսի գիտողութեան համաձայն ենք: Անասունքն... զիւրդ էր՝ զի յերկինս ելանէին և մարդկան ծննդեան պատճառք լինէին (էջ 157-8): Նոյն էջին վրայ տող 3 գալոց է — թերեւս գալոց է. Իգմ. տպ. ունի «լինելոց է»:

Էջ 164. «յաղակատանս հասեալ» պահուած է անփոփոխ, փոխանակ «յաղակատանս հասեալ» ուղիղ ձևին՝ որ առարկութիւն չի վերցնել:

Էջ 169. «Եւ եթէ ի նմին հետաութեան, յետ սպառնալեացն, նոցա չէր աղուացեալ»: Սոյն վերջին բառը նկատադու թեան արժանի է: Աղուանալ ճիշդ չի բերել, թերեւս ուղղելի է կրուիլ բային իբրեւ անցեալը (կղուացեալ), և նշանակութիւնը կ'ըլլայ, այդ հետ ու ապստամբ վիճակի մէջ՝ կծկուիլ մնալ:

Էջ 177. «որպէս յորժամ... ի լըջեաց ծուլայցէ» խօսքին մէջ հարկ է աւելցնել ո՛ր մը:

Էջ 179. «խնդրելոյ» աւելի ճիշդ՝ «ի խնդրելոյ», ինչպէս ունի Իզմ. ապագրութիւնը:

Էջ 186. «լուսաատու լինել ուր ի ներքոյ երկնից», ուղղելի՝ այնոցիկ ուր: — Անմիջապէս յետոյ. զնշանս սաստաճիստքանմէ՛ թէ սասղագիստքանմ ցուցանել:

Էջ 190. Քանզի ոչ կարէ ակնբաց ի ցամաք գործել. — ուղղութեան կարօտ կ'երևի: Ոչ կարէ ակն բաւ ի ցամաք գործել, բաւ բառը իբրեւ գոյական կը նշանակէ, նաանկաւ ծայր: Ակնբաց չունի Առձեռնը, այլ ակնբացել, ուրիշ առումով: Բայց կարելի է օգտուիլ այդ նշանակութենէն, և թարգմանել. որովհետեւ չեն կրնար դէպի ցամաք հասնելու ծայր մը գտնել. կամ՝ թէ ոչ կարէ ակն բաց ի ցամաք գործել? (Տես նաև ՀԲ.):

Էջ 191. «ոչ ի վեր տայ զաղ». կարգա՛ զնալ:

Էջ 197. «Դաւիթ»՝ լաւ ես՝ «Դաւթի», ինչպէս Լուսինն կուգան Յորաւ, Եսայիա:

— Նոյն էջին վրայ, «Եւ ի ներքոյ քան զՅորաւ» և ի ներքոյ (ունի) զՅորաւ. աւելորդ է քան նախադրութիւնը:

195-229. Էջերուն վրայ Բագրատունիի հրատարակութեան չհամապատասխանող բառերու կամ ոճի փոփոխումները նաւեանի գործ կը համարի Հ. Փէշիկեան. բայց, ինչպէս կանխաւ ըսինք, մենք համակործինք չենք ամբաստանելու նաւեանը. ո՞վ գիտէ ո՞ր հայ ունիթորի մը ձեռքէն ելած էր Աբրահամ Առաջնորդի ներկայացուցած Զեռագիրը:

Էջ 206. Հ. Փէշիկեան կ'ըսէ թէ՝ «կեկրոպեալ»ը ապագրական սխալ է, զի Բագրատունի Զմ.ի վրայ կրովկաւ է գրած:

Քիչ յետոյ կ'աւելցնէ «առ կեկրոպեալ» իբրով (ուղիղ՝ կրովկաւ): Կեկրոպ կամ կեկրոպս ծանօթ անուն է զիցարանական պատմութեան մէջ. բայց ո՞վ է կրովկաւ՝ իբրեւ աւելի քաջածանօթ անձնաւորութիւն մը: Յայտնի կ'երևի որ Բագրատունին իբրեւ նոր բան մը գրած է իր Զեռագրին մէջ, առանց սակայն կարեորութիւն տալու ապագրութեան մէջ: Ուրեմն ապ. սխալ գոյութիւն չունի:

Էջ 206-7. «առաւել աստիք». ասխիբ յայտնի սխալ մըն է. պէտք է կարգալ «առաւել սասխիլ». այսպէս ունի Նաւեան, աւելորդ քով մը. և Ալիշան ալ նոյնպէս կ'ուզէ կարգալ (Հին Հաւստ, էջ 250): Հ. Փէշիկեան ասխիբ կը պաշտպանէ ուժգին նշանակութիւնը տալով անոր, իբր թէ բառը մակրայ մը եղած ըլլար:

Էջ 208. Վենետիկեանը (1826), զոր ունիմ ի ձեռին, ապ. սխալ չունի. «սնկալ ե» նոյն տեղը. «աւելեալ է սերմանք» կը տեսնեմ իմ օրինակիս մէջ: Հ. Փէշիկեան ո՞ր ապագրութենէն քաղելով՝ այս երկու բառերն ալ ապագրական վրիպակներու կարգ կը դնէ:

Էջ 210. «մի քերիմ, միւս քերիմ». Նորայրի պէտք է իրաւունք տալ, եթէ կ'ուզէ կարգալ «մի թերն, և միւս թերն»: Առարկութեան տեղ չի կայ:

Էջ 211. սուղակսն կամ սուղակսն բառերը ճշգրիտ բացատրութեան կը կարօտին. կամ մին կամ միւսը յոյն համանիշ բառով կրնայ լուսարանուիլ:

Էջ 216. Հոս ծախանայ բայը ծրանայ կարգալու սրամտութիւնը Հիւնքեարպէյ յենտեան ունեցած է ուրիշներէ առաջ (Ստգ. Բարն. էջ 34):

Էջ 217. «Իւրի նմանի լուսնի բարբանջեն». — Հաւանական կը թուի նմանիլ բային տեղ ուրիշ յարմար բայ մը դնելէ առաջ թարգմանել խօսքը. — Արդ՝ տրական խնդիր և տրական տէր բայի ունի հոս նմանիլ բայը, բայց ո՞րն է տէրբային. «գեււր լուսնի նման է» ըսել կ'ուզեն՝ թէ լուսինը գիւր կը նմանի. առաջինն աւելի հաւանական կը գտնենք. վասնզի գեււր լուսաւոր երևելու կամ երկնային լուսաւորներուն նմանութիւնը իր վրայ կ'առնէ:

Էջ 226. «անքանակ»ը «անքակ» կարգալու համար չարժեք դժկամակիլ: